

PENTRU O ISTORIE A VISELOR ROMÂNEȘTI: PROBLEME ALE CERCETĂRII, SURSE ȘI TIPOLOGIE

Sorin Mitu*

Cuvinte cheie: *vis în istorie, vis în literatură, tipologia viselor, interpretarea viselor, onirologie istorică.*

Keywords: *dreams in history, dreams in literature, dreams typology, interpretation of dreams, historical oneirology.*

For a History of Romanian Dreams: Problems of Research, Sources and Typology

(Abstract)

The paper is presenting the bibliography and the sources referring to the dreams in the Romanian history. After reviewing the bibliography, a classification and an analysis of dreams is made, divided into “real dreams”, “fictional dreams”, “daydreams”, “interpreted dreams” and “visions”. The main authors of the dream studies (in connection with the Romanian history, literature and culture) are Ovidiu Moceanu, Matei Cazacu, Sultana Craia, Aurel Pantea, Andrei Oișteanu. The conclusions highlight the importance of the historical onirology, in the framework of the Romanian cultural history.

Visul și istoricii

Cu siguranță, visul reprezintă un subiect crucial pentru ființa umană, dacă luăm în considerare doar banala observație că ne petrecem o treime din viață dormind, iar visul este principala noastră activitate în tot acest răstimp¹. Dacă adăugăm și fanteziile pe care le nutrim în stare de veghe, viziunile, speranțele și toate produsele imaginației noastre pe care le investim cu denumirea de „vise”, atunci obținem imaginea unui continent impresionant al visării. Ca urmare, științele care vizează înțelegerea ființei umane, pe cât posibil în integralitatea sa, nu pot ignora o temă atât de importantă pentru cercetare.

În mod firesc, visele (aproape exclusiv cele generate în somn) au fost analizate în primul rând de psihologi, cu scopul de a înțelege ceea ce se ascunde în spatele lor, adică dincolo de conștiință. În al doilea rând, istoricii și criticii literari au cercetat adeseori visele din literatură, deoarece textele literare consemnează un mare număr de vise. De data aceasta, visurile născute în stare de veghe, rod al fanteziei și al imaginației, au stat cel mai mult în atenția cercetătorilor respectivi. În fine, istoricii religiilor, specialiștii în mitologie și chiar teologii au acordat atenție viselor datorită relației strânse dintre vis, mit și viața spirituală².

În schimb, istoricii propriu-ziși, inclusiv cei atrași de istoria mentalităților, a reprezentărilor și imaginarului, de antropologia istorică și de noua istorie culturală, au zăbovit mai puțin asupra acestui subiect, în comparație cu cercetătorii din câmpul disciplinelor amintite anterior. Iar dacă ne referim la istoriografia românească, respectiva lipsă de implicare în problematica fascinantă a visului este și mai evidentă.

Această situație nu este întâmplătoare și se explică prin mai multe tipuri de cauze. În primul rând, există explicații care țin de specificul istoriografiei românești. Pe de o parte, a existat multă vreme o anumită defazare tematică și metodologică între istoriografia românească și cea internațională, majoritatea specialiștilor români fiind atrași de subiecte mai „cuminți” și mai tradiționale³. Pe de altă parte, istoricii români au dispus întotdeauna de izvoare istorice mult mai sărace, în comparație cu cele provenite, de exemplu, din Europa Occidentală sau chiar din Europa Centrală. Acest lucru a avut consecințe și mai dramatice atunci când a fost vorba despre un subiect discret cum sunt visele, care, oricum, au lăsat puține urme scrise în istorie.

În al doilea rând, interesul limitat al istoricilor față de acest domeniu se explică și prin cauze mai generale, care nu țin de specificul istoriografiei românești, dar care au fost agravate în cazul ei

* Universitatea „Babeș-Bolyai”, str. Mihail Kogălniceanu, nr. 1, 400084 Cluj-Napoca, email: sorinmitu2@yahoo.com.¹

James R. Lewis, *Enciclopedia visului*, București (2006), 11.

² Vezi, de exemplu, Mircea Eliade, *Mituri, vise și mistere*, București (2010).

³ Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, București (2000); Sorin Mitu, *Transilvania mea*, Iași (2006), 21–26.

de întâlnirea cu cele evocate mai sus. Majoritatea viselor care ne-au parvenit din trecut sunt cele consemnate în texte literare. De obicei, ele nici nu sunt vise propriu-zise, visate și consemnate de un personaj real, ci sunt vise ficționale, imaginate de poeți sau scriitori, și sunt marcate în mod decisiv de convențiile și modalitățile de expresie specific literare. Ca urmare, studiarea lor a fost adjudecată, în mod firesc, de științele literaturii, cu metodele lor specifice de analiză și interpretare, deoarece textele respective ne vorbesc mai mult despre literatura unei epoci și mai puțin despre visele acesteia. Tema visului romantic, de exemplu, a generat o producție științifică foarte vastă, aparținând istoricilor literari specializați în studierea respectivului fenomen artistic⁴.

În același timp, visele mai recente, din ultima sută de ani (adică din epoca inaugurată de opera lui Sigmund Freud), vor fi consemnate în cantități tot mai mari, acum fiind vorba mai ales de vise „adevărate”, rod al somnului unor persoane reale. Dar colectarea și prelucrarea lor științifică vor fi asigurate, de data aceasta, de către psihologi, care vor crea un dispozitiv teoretic și metodologic de cercetare a viselor fără precedent. Acest lucru îi va îndepărta încă o dată pe istorici de abordarea acestui subiect, cu metode de investigare a realității umane specifice științei istorice.

Istoricii s-au apropiat însă cu timiditate de această temă nu doar din cauza rarității viselor consemnate în scris, ci și din alte motive, mai profunde, care țin de specificul abordării istorice. O dată, pentru că visele sunt efemere, neclare, uneori fără sens. Iar în al doilea rând, deoarece ele par să spună prea puțin despre epoca în care au fost visate. Dacă visele tuturor oamenilor, de oricând și de pretutindeni, sunt foarte asemănătoare, dacă sunt modelate de arhetipurile generatoare de mituri universale ale inconștientului colectiv, cum credea Jung⁵, atunci ce poate extrage istoricul din ele, în condițiile în care el este interesat, prioritar, de ceea ce este specific unei epoci, și nu de ceea ce este comun întregii umanități? Problema relației dintre vise și „realitatea istorică”, respectiv dintre vise și ceea ce s-a întâmplat efectiv în trecut, la un moment dat (chiar dacă acea „întâmplare” ține de sfera sensibilităților sau chiar a imaginației), este de cea mai mare importanță pentru istoric.

Pentru istoric, tot ceea ce s-a întâmplat în trecut face obiectul preocupărilor sale, ca urmare ar fi posibilă, în principiu, o istorie a viselor sau chiar a inconștientului. Întrebarea este dacă în vis sau în inconștient „s-a întâmplat” cu adevărat ceva, într-un anumit moment din trecut, ceva care să poată fi surprins, descris, analizat și înțeles de către istoric. Dificultatea de a formula un răspuns convingător la această întrebare explică în mare parte reținerile istoricilor față de acest domeniu.

De la bun început, trebuie spus că studiul de față pornește de la premisa că visele reflectă realitățile și specificul unei epoci istorice anumite. După cum scria Albert Béguin: „orice epocă a gândirii umane s-ar putea defini, cu destulă profunzime, prin relațiile pe care le stabilește între vis și starea de veghe.”⁶ Iar Jacques Le Goff, preocupat, ca orice cercetător al mentalităților, de dimensiunea colectivă a manifestărilor istorice, legitimează istoriografia visului tocmai prin această calitate: „visul – și aceasta este neîndoielnic prima motivație a oricărui istoric interesat de problema viselor – este un fenomen colectiv.”⁷ Așadar, chiar dacă „realitatea istorică” se lasă surprinsă mai greu prin intermediul acestui gen de izvoare istorice, o istorie a viselor este legitimă din punct de vedere științific și, până la urmă, cu atât mai provocatoare, pe măsura dificultăților presupuse de un atare subiect.

Clasificările viselor și implicațiile lor

Pentru a ajunge să studiem modul în care visele surprind specificul unei epoci istorice, este necesar să identificăm mai întâi cât mai precis obiectul acestei cercetări, adică să înțelegem, într-un mod neechivoc, ce este un vis. Lucru nu tocmai ușor, dată fiind natura prin definiție neclară a acestui subiect. Deoarece termenul „vis” acoperă o sferă foarte largă de fenomene, majoritatea celor care s-au ocupat de studierea viselor, încă din Antichitate, au încercat să sistematizeze acest univers, prin intermediul a numeroase sisteme de clasificare a viselor.

În cultura europeană, Homer este primul care a efectuat un asemenea exercițiu, împărțind manifestările onirice în vise adevărate și vise înșelătoare (respectiv cele care trec prin poarta de corn și poarta de fildeș)⁸. Această distincție inițială a fost amplificată și nuanțată de numeroși autori antici

⁴ Albert Béguin, *Sufletul romantic și visul: eseu despre romantismul german și poezia franceză*, București, (1998); Jacques Bousquet, *Les thèmes du rêve dans la littérature romantique: France, Angleterre, Allemagne. Essai sur la naissance et l'évolution des images*, Paris (1964).

⁵ Vezi Carl Gustav Jung, *Arhetipurile și inconștientul colectiv*, București (2003).

⁶ Albert Béguin, *op. cit.*, 21.

⁷ Jacques Le Goff, *Imaginarul medieval*, București (1991), 412.

⁸ Vezi Ovidiu Moceanu, *Literatura și visul. Paradigme ale unei teme literare europene*, Cluj-Napoca, Teză de doctorat, (1997), 12–14; Eric R. Dodds, *Dialectica spiritului grec*, București (1983), cap. „Model oniric și model cultural”, 125–159.

sau medievali, cum ar fi Aristotel, Artemidoros, Macrobius, Tertulian sau Toma de Aquino. Jacques Le Goff, autorul unui studiu de referință dedicat viselor din Occidentul medieval⁹, identifică o schemă generală cu cinci categorii de vise, elaborată în perioada antică și care va fi preluată, nuanțată sau negată de autorii creștini. Cea mai importantă distincție este cea dintre visele premonitории și cele non-premonitории. Visele premonitории (dintre care unele sunt trimise de Dumnezeu, iar altele de diferiți demoni) se împart în trei subdiviziuni: vise enigmatice (*oneiros, somnium*), care necesită o interpretare, o dezlegare calificată; viziuni clare, revelații (*horama, visio*), în care prevestirea este explicită și nu necesită nici o tălmăcire; vise oraculare, trimise de Dumnezeu (*chrematismos, oraculum*), care de cele mai multe ori sunt enigmatice. La rândul lor, visele non-premonitории, comune, generate de sufletul omenesc sau având cauze fiziologice, trupești, se împart în vise care reflectă trecutul sau prezentul (*enupnion, insomnia*) și vise complet iluzorii (*phantasma, visum*)¹⁰.

Existența și abundența unor asemenea tipologii complicate se explică prin împrejurarea că principalul tip de abordare culturală și intelectuală a visului, de-a lungul istoriei, a fost așa-numita interpretare a viselor. Visele au fost înregistrate, descrise și analizate de cei mai mulți autori deoarece aceștia au pornit de la ideea că visele ascund semnificații cu totul speciale, avându-și originea în alte lumi, dincolo de sfera profană. Până la apariția scrierilor lui Freud și a psihologiei moderne, cel mai important rol care li s-a atribuit a fost cel divinătoriu. Or, în aceste condiții, tipologiile amintite mai sus aveau funcția de a-l ghida pe interpretul viselor, deoarece, în pofida credinței aproape unanime că visele ascund o semnificație profundă, tot atât de răspândită era și ideea că accesul la acest sens adânc este unul dificil și complicat. De cele mai multe ori, visele trebuie tălmăcite, tocmai pentru că sunt obscure, greu de înțeles și de crezut. Asemenea lui Homer, ne este greu să știm dacă un vis a trecut prin poarta de corn sau prin cea de fildeș.

Fără îndoială, începând cu Aristotel și cu medicina hipocratică, a existat mereu și un curent de interpretare să-i zicem raționalist, care refuza să atribuie viselor o semnificație supranaturală, magică sau divinătorie¹¹. Motivele acestui refuz erau însă destul de diverse. În timp ce medicii și

unii filosofi ai Antichității considerau că visele sunt zămislite de corpul și sufletul omenesc, având origini psihice sau trupești (amintiri, emoții, stări fiziologice), teologii creștini se opuneau interpretării viselor dintr-un motiv foarte diferit: credința că unele vise sunt amăgiri trimise de diavol, cu scopul de a tulbura mințile și sufletele credincioșilor¹². Neștiind care dintre ele au această sorginte malefică, este mai bine să ne ferim de ele în bloc, tratându-le cu o anumită rezervă¹³.

Dar teoria „științifică” potrivit căreia multe vise, dacă nu majoritatea, sunt simple iluzii sau fantasmе lipsite de un sens mai adânc¹⁴, nu a reușit nici un moment, până astăzi, să zdruncine credințele, căutările și practicile profund iraționale inspirate de doctrina interpretării viselor. Într-un mod paradoxal, cea mai „științifică”, „pozitivistă” și „experimentală” modalitate de abordare a visului, respectiv psihologia modernă inițiată de Freud, nu este altceva decât tot o modalitate de „interpretare a viselor” (așa cum și-a și intitulat acesta cea mai importantă contribuție în domeniu)¹⁵. Ea pleacă tot de la premisa că visele ascund o serie de semnificații profunde, cu diferența că mesajele trimise de demoni sau zei au fost înlocuite acum de abisurile neinteligibile ale inconștientului.

Clasificările amintite mai sus sunt importante, deoarece ne ajută să înțelegem modul în care au fost definite visele în diferite epoci. Pe de altă parte, ele nu sunt potrivite în vederea organizării și studierii materialului oniric pe care ni-l pun la dispoziție izvoarele istorice. Unul dintre motivele acestei inadecvări ține de caracterul schimbător al criteriilor care stau la baza împărțirii viselor, în vise adevărate sau înșelătoare, premonitории sau comune, bune sau rele, viziuni, vedenii, apariții sau coșmaruri. Ca urmare, voi propune în studiul de față o tipologie mai clară a diferitelor manifestări cărora li se atribuie denumirea de „vise”, care să permită o organizare uniformă a materialului de studiu, indiferent de criteriile schimbătoare ale epocii în care au fost înregistrate. Această clasificare ține cont atât de natura viselor respective, cât și de tipurile de surse scrise și de discursuri textuale prin intermediul cărora au fost consemnate.

¹² *Ibidem*, 381–387.

¹³ Același tip de abordare îl regăsim în scrierile teologului român ortodox Ilie Cleopa, *Despre vise și vedenii*, București (2002).

¹⁴ Cea mai radicală ipoteză de acest gen este „modelul activării-sinteză”, propus de John Allan Hobson și Robert McCarley, potrivit căruia visele sunt imagini generate la întâmplare de activitatea electrică cerebrală, fiind practic lipsite de orice sens (vezi James R. Lewis, *op. cit.*, 21–22.).

¹⁵ Vezi Sigmund Freud, *Die Traumdeutung*, Leipzig (1900).

⁹ Jacques Le Goff, *op. cit.*, cap. „Visele”, 349–435.

¹⁰ *Ibidem*, 358–360.

¹¹ James R. Lewis, *op. cit.*, 35–38; Jacques Le Goff, *op. cit.*, 357–358.

O tipologie a viselor pentru uzul cercetării istorice

1. *Visele reale.* Prima categorie este cea a viselor „reale”, propriu-zise, care au fost visate efectiv de diverși indivizi, de-a lungul istoriei. În mod evident, aceste vise ar trebui să fie, de departe, cele mai numeroase, în comparație cu visele inventate, de exemplu. Dar visele reale sunt consemnate foarte rar în sursele istorice, iar atunci când avem totuși la dispoziție mărturii scrise ale acestora, este foarte dificil să le verificăm acuratețea și veridicitatea. Spre deosebire de majoritatea celorlalte tipuri de „fapte istorice”, a căror existență poate fi consemnată de mai multe mărturii (ceea ce permite coroborarea, verificarea încrucișată a acestora), visul nu poate fi înregistrat și redat decât de cel care l-a trăit. Nu avem nici o posibilitate de a verifica adevărul spuselor sale, altfel decât prin creditul pe care îl acordăm sincerității acestuia, precum și capacității sale de a reține și de a reda în mod adecvat conținutul visului.

Cu toate acestea, deși visul pare a fi un fenomen prin excelență individual, constatăm adeseori, la fel ca Jacques Le Goff, că visul poate fi și colectiv. Cu alte cuvinte, mai mulți indivizi, între care nu există nici o legătură sau posibilitate de influențare, pot să aibă același vis sau vise extrem de asemănătoare¹⁶. Pentru istoricul „viselor reale”, o asemenea situație face posibilă o anumită verificare a veridicității relatărilor respective, prin metoda comparativă, procedeu folosit frecvent de istoricii confrunțați cu caracterul laconic, fragmentar și limitat al izvoarelor pe care le au la dispoziție.

Deși nu sunt multe la număr, mai ales pentru epocile mai vechi, există totuși surse istorice care înregistrează „vise reale”¹⁷. Ele pot fi risipite în cele mai diverse tipuri de texte scrise, fiind însă necesar să citești sute de pagini pentru a descoperi o singură consemnare a unui vis. De fapt, de cele mai multe ori nu găsești niciuna, nefiind astfel de mirare că istoricii au abordat mai rar un atare subiect. Cu

¹⁶ Carl Gustav Jung, de exemplu, și-a construit teoria referitoare la inconștientul colectiv pornind de la observația că indivizi aparținând unor culturi extrem de diferite au vise cu un conținut asemănător (vezi Carl Gustav Jung, *op. cit.*, 13–50).

¹⁷ Visele reale au fost consemnate mai rar de indivizii premoderni și pentru că aceștia privilegiau visele „semnificative”, cu un caracter extraordinar, respectiv cele apărute în momente cruciale, capabile să prevestească întâmplări deosebite și visate de personalități de excepție (profeți, regi, conducători militari). Deplasarea atenției (și) înspre visele comune, visate de persoane comune – respectiv „democratizarea visului” –, a fost posibilă doar o dată cu procesul general de democratizare a societății. Explozia visului romantic, de exemplu, se leagă de importanța acordată individului, inclusiv pe latura sa afectivă și emoțională.

toate acestea, nu e nici o îndoială că antecesorii noștri au simțit mereu nevoia să consemneze și să povestească altora visele avute în timpul nopții, datorită emoțiilor puternice provocate de experiențele lor onirice, uneori bulversante. De exemplu, în cultura românească veche, altfel destul de săracă în texte scrise, întâlnim vise consemnate în însemnările pe cărți, așa cum e cazul celei de mai jos, din Transilvania primei jumătăți a secolului al XVIII-lea: „Să să știe cându amu fustu în Năcrina am visat on vis ni (sic) că au venitu on om la mine și mi-o zis că voi trei cinuzeci de ani și și (sic) opt de ani atunci o fostu văleatul 1700+15 scris-amu eu popa Danăj cu mueri miea...”¹⁸.

Cel mai frecvent, înregistrările unor vise apar în sursele narative cu caracter autobiografic și introspectiv, cum ar fi jurnalele, corespondența privată sau memoriile, specifice epocilor mai recente. Există chiar și surse narative specific și exclusiv onirice, cum sunt jurnalele de vise, în care naratorul își consemnează visele în mod sistematic, pe o perioadă lungă de timp – o veritabilă mină de aur pentru cercetători¹⁹.

Pe lângă amplificarea volumului surselor autobiografice, ultimul secol a dat naștere și altor tipuri de surse onirice compacte și abundente. Așa sunt visele consemnate de psihologi, prea puțin analizate până acum de către istorici, sau visele culese sistematic de etnologi și antropologi, îndeosebi în rândurile unor populații exotice²⁰. Pe lângă abundența lor, aceste tipuri de surse au și marele avantaj al înregistrării lor în scopuri științifice, cu o acuratețe incomparabil mai bună, în raport cu sursele tradiționale.

2. *Visele ficționale.* A doua mare categorie de manifestări onirice care pot face obiectul analizei istorice este cea a viselor „inventate”, imaginate, redată de cele mai multe ori prin intermediul textelor literare. Majoritatea viselor care ne-au parvenit din trecut nu au fost visate de oameni adevărați, ci reprezintă vise ale unor personaje literare, ficționale, izvorâte din imaginația unor scriitori. Ele sunt des întâlnite atât în literatura cultă, cât și în folclor (în basme, de exemplu).

În bibliografia autohtonă, cel mai specializat și mai competent autor în domeniul onirologiei culturale, Ovidiu Moceanu, autor al unei teze de doctorat și al câtorva cărți pe această temă, a acordat o atenție precumpănitoare viselor cu caracter

¹⁸ Nicolae Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj (1944), 129.

¹⁹ Vezi Corin Braga, *Oniria. Jurnal de vise (1985–1995)*, Cluj-Napoca (2010), un jurnal de vise masiv, transpus în formă românească.

²⁰ James R. Lewis, *op. cit.*, passim; Jackson Steward Lincoln, *The dream in primitive cultures*, New York (1970).

ficțional, care furnizează materialul predilect de analiză al studiilor sale²¹.

Fără îndoială, între visele pe care le-am numit „reale” și cele ficționale există o relație complexă. De multe ori, scriitorul care relatează visul unui personaj de roman folosește ca materie primă conținutul propriilor vise. Alteori (și aceasta este, probabil, situația cea mai frecventă), deși visul literar este pe de-a-ntregul inventat, el este creat ca și când ar fi „real”, autorul respectând cu fidelitate mecanismele psihologice care generează visul, ca și convențiile expresive prin intermediul cărora acesta este povestit de persoane reale. Dacă scriitorul este talentat și are capacitatea de a reda într-un mod fidel și expresiv realitatea onirică, ne putem întreba care este diferența dintre visul „real” și visul „ficțional”?

Pentru istoric, răspunsul este simplu. Dacă urmărim reconstituirea unor „fapte” onirice care s-au întâmplat cu adevărat (de exemplu, ce visa Ionel Brătianu în timpul siestelor sale prelungite care precedau ședințele nocturne ale Consiliului de Miniștri), visul ficțional nu ne este de nici un folos, ci doar lectura unor scrisori în care respectivul personaj își povestește visele. În schimb, dacă dorim să înțelegem cum se visa, la modul general, în perioada interbelică, visele consemnate în literatura epocii (în proza lui Max Blecher sau a lui Mircea Eliade, de pildă) îi sunt și ele folosite istoricului, deoarece este de presupus că scriitorii respectivi au redat cu fidelitate modul în care se visa și se relata un vis în epoca respectivă. Desigur, după lectura acestor cărți, istoricul va încerca să compare visele românești cu cele consemnate în pagini de jurnal, de autorii respectivi sau de alții.

3. *Reveriile, visurile în stare de veghe.* Deși, la prima vedere, reveriile sunt cu totul altceva decât visele, ceea ce ar justifica transformarea lor într-un obiect de studiu diferit, bibliografia manifestărilor onirice ne arată că visul și reveria sunt tratate de multe ori împreună, ca și când ar reprezenta un subiect comun, abordabil cu același tip de metodologie. Îndeosebi lucrările de istorie literară care abordează problematica viselor (îndeosebi a celor ficționale) le tratează alături de reverii. În lucrările dedicate visului romantic, de exemplu, sau în cele care inventariază visele consemnate în poezia lirică, visul produse în somn și cele nutrite în stare de veghe formează un *continuum*, imposibil de dissociat. Pe urmele unor preocupări prestigioase din spațiul internațional²², istoricii literari din România,

cum ar fi Sultana Craia²³ sau Aurel Pantea²⁴, au realizat lucrări de referință pe această temă. În studiile respective, visul și reveria, reflectate în creația poetică sau în proza artistică, sunt analizate în mod compact, ca fenomene de aceeași natură.

În limba franceză, de unde a fost preluat termenul românesc „reverie”, înrudirea celor două tipuri de fenomene este sugerată de dubletul „rêve” – „rêverie”, respectiv „vis” și „visare”, în stare de veghe. Asemănător, în engleză există paralela dintre „dream” și „daydream”. În română, apropierea dintre cele două stări este marcată și mai puternic, deoarece același cuvânt, „vis”, desemnează atât visul nocturn, cât și reveria diurnă. După cum s-a remarcat în bibliografia problemei, în română doar forma de plural indică faptul că este vorba totuși de două lucruri distincte, chiar dacă foarte înrudite: pentru visul nocturn se folosește, de cele mai multe ori, pluralul „vise”, în timp ce roadelor visării în stare de veghe li se atribuie, de obicei, denumirea de „visuri”²⁵.

În fine, o a treia accepțiune înrudită a termenilor „vis”, „rêve”, „dream” sau „Traum” este cea de „dorință”, „speranță”, uneori chiar „himeră” sau „utopie”, ceea ce extinde enorm sfera manifestărilor cărora li se atribuie denumirea de vise. Fiind vorba de un sens figurat, extins, el poate fi dissociat de termenul „vis” (fie el nocturn sau în stare de veghe), în accepțiunea sa proprie. Ca urmare, speranțele și dorințele – chiar dacă sunt calificate sub numele de vise sau visuri – pot să iasă din sfera de atenție a cercetătorului fenomenelor onirice.

4. *Visele interpretate.* Una dintre cele mai bogate categorii de surse, specifice și compacte, utilizate de istorici și de alți „onirologi” în vederea studierii viselor este reprezentată de așa-numitele „cărți de vise”, adeseori ample tratate de interpretare a viselor (cum este, de exemplu, cel al lui Artemidoros din Daldis²⁶), a căror origine o regăsim în Antichitate. Și în cultura română veche există numeroase lucrări de această factură, multe dintre ele păstrate în manuscris²⁷, iar altele apărute mai târziu în ediții populare. Scrierile de această factură nu numai că au supraviețuit, dar proliferază și la ora actuală, ocupând în

²¹ Ovidiu Moceanu, *op. cit.*; idem, *Visul și Împărăția. O teologie a visului*, Cluj-Napoca (1998); idem, *Visul și literatura*, Pitești (2002); idem, *Tratatul despre vis*, Cluj-Napoca (2012).

²² Gaston Bachelard, *La poétique de la rêverie*, Paris (1960).

²³ Sultana Craia, *Vis și reverie în literatura română*, Târgoviște (2003).

²⁴ Aurel Pantea, *Vis și reverie în poezia românească. Epifanii ale indeterminatului*, Cluj-Napoca, Teză de doctorat, (2002); idem, *Literatură onirică. Aplicații în poezia românească*, Alba Iulia (2004).

²⁵ Edgar Papu, „Ambivalența visului”, *apud* Sultana Craia, *op. cit.*, 6.

²⁶ Artemidoros Daldianul, *Carte de tălmăcire a viselor*, Iași (2001).

²⁷ Vezi, de exemplu, la BCU Cluj, mss. nr. 790, 3204, 4341.

catalogele de bibliotecă, la capitolul „Interpretarea viselor”, un spațiu mai amplu decât literatura psihologică dedicată acestui subiect²⁸. De asemenea, ele și-au găsit astăzi un adăpost privilegiat pe Internet, unde pot fi consultate nenumărate site-uri de profil, care furnizează o sursă excelentă de studiu pentru cercetătorii interesați de imaginarul contemporan al visului²⁹. De obicei, ele sunt organizate la fel ca lucrările tipărite, sub forma unor dicționare de vise, cu „tălmăcirea” atașată, ceea ce ușurează într-o manieră specifică web-ului căutările utilizatorilor interesați doar de semnificația unui anumit vis.

Desigur, toate aceste scrieri sau surse nu pot fi considerate o meta-literatură referitoare la vis, capabilă să spună ceva consistent despre el, în ordinea cunoașterii științifice. Ele pot fi însă utilizate cu mult folos ca izvoare primare, pentru studierea manifestărilor onirice și mai ales a semnificațiilor care le-au fost atribuite, în cadrul unei istorii culturale a viselor.

De obicei, visele menționate în aceste lucrări nu sunt vise singulare, atribuite unei anumite persoane, ca urmare nu pot fi încadrate nici în categoria viselor reale, dar nici a celor ficționale. Am convenit să le numim „vise interpretate”, deoarece aceste vise (sau, mai bine spus, aceste componente ale unor vise, segmentate în unități autonome de semantism oniric) sunt considerate fragmente de vis repetitive, colective, care pot fi regăsite în somnul oricui și care se supun unor interpretări cu valabilitate universală.

5. *Viziunile, halucinațiile, visele induse*. Ultima categorie de manifestări onirice cuprinde, în primul rând, acele vise, vedenii sau apariții a căror realitate este mai greu de acceptat de către un observator sceptic, dar care sunt autentificate printr-un act puternic de credință de către cei care le relatează. Este dificil să le privim ca pe niște vise „reale”, dacă ne situăm într-o postură exterioară acestora. Cu toate acestea, ele nu sunt considerate vise inventate sau ficționale, de toți cei care cred (și nu sunt puțini la număr) în adevărul lor de necontestat. Dincolo de caracterul lor verosimil sau neverosimil, aceste viziuni sunt considerate expresiile unor adevăruri esențiale.

Aparițiile dumnezeiești din Vechiul Testament, la fel ca visele prin intermediul cărora i-au fost revelate

adevărurile divine lui Mahomed sunt prototipuri ale respectivului tip de viziuni. Uneori, după cum s-a remarcat în cazul Vechiului Testament, este greu de distins dacă aceste vedenii apar în somn sau în stare de veghe³⁰. Caracterul excepțional al respectivelor experiențe, care prilejuiesc revelații, călătorii inițiatice, contactul cu transcendența, face oarecum superflua o asemenea distincție. Când Dumnezeu și se arată sau călătorești într-o noapte la Ierusalim ori în ceruri, nu are mare importanță dacă o faci în somn sau într-o altă stare specială, de conștiință modificată. Aceasta, cu atât mai mult cu cât protagoniștii acestor experiențe nu pot fi oameni obișnuiți, care nutresc vise comune, ci sunt personaje de excepție, zei, profeți sau oameni atinși de aura sfințeniei.

Pe urmele acestor prototipuri divine, istoria a consemnat un lung șir de asemenea apariții și vedenii. Istoricul Matei Cazacu a realizat un inventar bine documentat al fenomenelor de acest gen semnalate în spațiul românesc, de la visele de tip „regal” ale voievozilor, specifice cronisticii medievale, până la viziunea de la Maglavit a lui Petrarhe Lupu³¹. Chiar și atunci când protagonistul este un biet cioban gângav, viziunea lui dobândește un caracter ieșit din comun și este posibilă datorită unei proximități divine³².

Deși par a avea o natură profund diferită, în raport cu vedeniile prestigioase de mai sus, am inclus tot în această categorie de vise și halucinațiile sau alte tipuri de viziuni și experiențe onirice care se disting prin faptul că se plasează dincolo de limitele acceptate ale „normalului”. Extazul mistic, transele șamanice, viziunile generate de diferite tipuri de meditație orientală, stările de conștiință modificată³³, halucinațiile provocate de droguri³⁴ – toate aceste fenomene vizionare puternic valorizate în perioada contemporană au în comun cu aparițiile miraculoase de altădată ideea că ele prilejuiesc o experiență transcendentă sau paranormală, o

²⁸ În anii din urmă, reprezentative pentru acest gen sunt lucrările editate de scriitorul Eugen Mihăescu (E. Mihăescu, *Carte de vise. Tălmăcirii străvechi din Orient, tălmăcirii moderne europene*, ed. a III-a, București (2008); idem, *Carte românească de vise. Tălmăcirii tradiționale*, ed. a III-a, București (2008).

²⁹ www.vise.ro; www.visele.ro; www.vise-dictionar.ro; www.cevisez.ro; www.dezlegareaviselor.ro; www.interpretare-vise.ro; www.interpretarea-viselor.ro; www.oniromantie.ro; www.acvaria.com (ultima accesare pentru toate site-urile citate: 03.04.2013).

³⁰ Problematika visului din perspectivă creștină este analizată pe larg în Ovidiu Moceanu, *Literatura*, 18–63, cu o vastă bibliografie; idem, *Visul și Împărăția*, *passim*.

³¹ Matei Cazacu, *Minuni, vedenii și vise premonitorii, în trecutul românesc*, București (2003).

³² Numeroase vise, vedenii și apariții conexe fenomenului religios pot fi întâlnite la Ioanichie Bălan, *Patericul românesc. Ce cuprinde viața și cuvintele unor sfinți și cuvioși părinți ce s-au nevoit în mănăstirile românești. Secolele III–XX*, ed. a V-a, Vânători (2005); Mihail Urzică, *Minuni și false minuni*, București (1993); Ilie Cleopa, *op. cit.*

³³ Popularizate îndeosebi prin opera literară a lui Carlos Castaneda: *vezi*, de exemplu, romanul său *Arta visatului*, București (2000).

³⁴ A căror incidență în cultura română a fost analizată în fermecătoarea carte semnată de Andrei Oișeanu, *Narcotice în cultura română. Istorie, religie și literatură*, Iași (2010).

inițiere în tainele lumilor alternative, „de dincolo” de noi. Iar metoda comună de atingere a acestor praguri o reprezintă punerea între paranteze a conștiinței noastre mundane, prin somn sau prin alte alte modalități similare, capabile să deschidă poarta de corn a revelațiilor onirice esențiale.

În aceeași categorie ar putea fi inclus și visul lucid (adică acel vis în care ești conștient că visezi)³⁵, în calitatea lui de vis indus și de experiență onirică specială. Această încadrare este valabilă atunci când visul lucid este exploatat în scopul atingerii unor stări speciale, mistice, extatice sau de inițiere spirituală. Pe de altă parte, un vis lucid „normal” (folosit inclusiv de psihologi, în scopuri terapeutice) este fără îndoială un vis real și, dacă îi lipsesc caracteristicile enumerate anterior, el trebuie inclus în prima categorie a acestei tipologii și studiat ca atare.

Spre o onirologie istorică

Obiectivul de cercetare pe care îl supun atenției în studiul de față este acela de a aborda, în durată lungă istorică sau pe anumite segmente temporale, cu o metodologie unitară, inter- și transdisciplinară, toate aceste categorii de vise. Istoricul trebuie să se alăture psihologilor, istoricilor literari și specialiștilor în istoria religiilor sau antropologie, în efortul de studiere a manifestărilor onirice. Mai mult decât atât, dat fiind caracterul de sinteză al științei istorice, istoricul trebuie să preia informațiile, metodele și cadrele conceptuale oferite de aceste discipline, pentru a răspunde întrebărilor de cercetare formulate din perspectiva științei istorice. Constituirea unei onirologii istorice, parte a unei antropologii istorice cuprinzătoare, reprezintă ținta finală a tipului de studii pe care îl propun.

Această cercetare este una de istorie culturală (dar numai pe jumătate), deoarece abordează atitudinile manifestate față de vis, semnificațiile care i-au fost atribuite și, mai mult, modul în care aceste aspecte culturale modelează conținutul propriu-zis al viselor consemnate în surse scrise, de-a lungul istoriei. Pe de altă parte, este și o istorie de tradiție „pozitivistă”, de date și fapte care s-au desfășurat cu adevărat. Ea vizează identificarea, descrierea și înțelegerea viselor care au fost visate efectiv de oameni în trecut, „wie es eigentlich gewesen”, evident, în măsura în care izvoarele istorice permit acest lucru și fiind conștienți că „povestirea” visului, punerea sa în text, îi modifică într-un anume sens conținutul, impregnându-l cu diferite semnificații culturale.

Există diferite niveluri ale visului care sunt influențate sau modelate de contextul cultural. În adâncurile inconștientului, zona cea mai greu de atins

de către istoric, se situează mecanismele psihologice profunde care structurează visul. Dacă vom întâlni în vise obiectele lunguiește descrise de Freud, poate fi vorba de un simbol sexual masculin, dacă vom regăsi mandale colorate, avem de-a face cu imaginile arhetipale ale lui Jung. Dincolo de exagerările inerente și „folclorizarea” acestor teorii, astăzi datate, s-a remarcat inclusiv în literatura psihologică faptul că aceste mecanisme „profunde” pot fi influențate și ele de contextul cultural³⁶. În epoca victoriană, când manifestările sexualității erau ascunse și reprimare, probabil că mulți oameni visau într-adevăr obiecte ascuțite având legătură cu sexualitatea lor refulată. Dar această interpretare este valabilă oare pentru orice epocă istorică? După toate probabilitățile, astăzi, când sexualitatea se manifestă mult mai liber, acest mecanism psihologic nu mai este necesar. Pentru că, până și în viziunea lui Jung, arhetipurile nu sunt decât niște câmpuri de forță care generează anumite configurații ale viselor, și nu niște imagini concrete.

La nivelul formei concrete pe care o îmbracă visul, este limpede că universul cultural nemijlocit și experiența cotidiană a celui care visează îi vor amprenta într-un mod inconfundabil și somnul. Grecii și romanii cultivați visau atleți la olimpiade, oamenii medievali cai și fapte de arme, iar cei din secolul al XX-lea locomotive alergând pe șine și turnuri ascuțite de zgârie-nori. Urcând la un nivel și mai vizibil, vom observa că relatarea visului respectiv a fost marcată de convențiile discursive ale epocii respective. Iar în cazul viselor ficționale, aceste structuri expresive vor ocupa un loc și mai important.

Sarcina onirologiei istorice este aceea de a descifra toate aceste niveluri de semnificație, evident, cu metode adaptate fiecăruia dintre ele. Interpretările psihologilor sunt obligatorii pentru a înțelege modul în care inconștientul ne modelează visele, cele literar-culturale sunt necesare în vederea descifrării semnificației textelor literare sau religioase, în timp ce cunoștințele istoricului ne ajută să înțelegem contextul istoric care influențează un vis. Care sunt obiectele (cea ce pare cel mai ușor), dar și credințele, ideologiile și sistemele de valori dintr-o epocă anumită, prezente în visele mai tulburi sau mai clare consemnate de oamenii de altădată. Pentru că și visele reflectă veacul apus în care s-a derulat existența lor efemeră, ajutându-ne astfel să îl cunoaștem mai bine, în oglinda fermecată – mai puțin cercetată de către istorici – a viselor, reveriilor și viziunilor³⁷.

³⁶ *Ibidem*, 219–220.

³⁷ Acest studiu a fost realizat cu sprijinul CNCS – UEFISCDI, proiect nr. PN-II-ID-PCE-2011-3-0081.

³⁵ James R. Lewis, *op. cit.*, 252–253.

